

(ע"ב) 'אלא טעמיה דר' אליעזר, מיעט רחמנא מום בם הוא דלא ירצו הא ע"י תערובת ירצו...'
 ורבנן, הכא מאיסי הכא לא מאיסי' – כל זה אמור לשיטת ר' יהודה הסובר שר' אליעזר נחלק בבעל מום, אבל תנא דמתניתין הלא אינו סובר דרשת 'מום בם' שהרי מודה ר' אליעזר שאין מעלין על המזבח כבסמוך, אלא עיקר טעמו של ר' אליעזר משום 'רואין אותם כאילו הן עצים'. ולכאורה הוא סובר כסברת חכמים אליבא דר' יהודה, 'הכא מאיסי התם לא מאיסי' (וכ"כ הרש"ש להלן עת. וע' גם בשטמ"ק כאן אות ה ובדף ע"ט: אות ב).
 אבל לר' יהודה על כרחק ר' אליעזר אינו סובר טעם ד'רואין' לעצמו, (כ"מ בתוס') – שאם כן אף רובע ונרבע יעלו לשם עצים, אלא ודאי גזרת הכתוב היא בבע"מ שיירצו כשהם בתערובת. ונראה שמזה למד ר' אליעזר בקל וחומר לאברי חטאת שמוותרים ע"י תערובת. ואפשר שמ"מ מדרבנן צריך לכיין לשם עצים. וצ"ע.

ואם תאמר, מדוע צריכים למעט מדאוריתא, הלא מדין תורה בטלו בעלי מומין ברוב [ואין לומר משום דעולין אין מבטלין זה את זה, שהרי בע"מ לאו עולין הם, וכמוש"כ התוס']. ונראה שהוצרך הכתוב להתיר תערובת חד בחד (עפ"י תוס' לעיל ע"ד. ד"ה רב; ריטב"א יומא סד).
 אם ננקוט ספקא דאוריתא לקולא מהתורה, אין צורך בלימוד מהכתוב להתיר בתערובת חד בחד אם קרב אחד מהם, אך אם שניהם לפנינו הרי איקבע איסורא וצריך לימוד להתיר. ומרש"י (ביומא סד) משמע שגם כשקרב אחד הוצרכנו להתיר מהכתוב – משמע ששיטתו כדעת הרשב"א והר"ן שספקא דאוריתא לחומרא מהתורה (עפ"י חדושי בית יוסף לקדושין, נדפס בסוף השו"ת לאבן העזר. וע"ע בשו"ת ר"י מסלוצק לו ד"ה וראיתי).
 עוד נראה לכאורה שבא הכתוב להתיר להקטיר התערובת כולה על המזבח, ואף בבת אחת, אעפ"י שודאי מקטיר בעלי מומין, דאף בע"מ מרצים כאשר הם בתערובת.

'אברין באברין בעלי מומין – ר' אליעזר אומר: אם קרב ראש אחד מהן יקרבו כל הראשין...' – כיון שמן התורה מתיר ר' אליעזר להקריבם כשהם בתערובת, כמו שלמדו לעיל ממום בם, אלא שחכמים אסרו הדבר – הלכך כל שניתן לתלות שכבר קרב האיסור, הקלו. וחכמים סוברים שלא הקלו כלל אפילו קרבו כולם חוץ מאחד (עפ"י תוס' לעיל ע"ז: ותוס' ותו"י יומא סד).
 ולכאורה מפשטות הסוגיא דלעיל משמע שחכמים אינם דורשים כלל ה"ת ע"י תערובת, ומן התורה הדבר אסור. וע"ע בראשונים יומא סד ובספר קרן אורה לעיל ע"ד.
 ולשיטת התוס' צ"ל שאע"פ שמן התורה הם קרבים, וא"כ לכאורה יש איסור מן התורה להליגם עד שייפסלו, משום 'לא תותירו' (עתוס' פסחים ע"א וב'זבח תודה') – העמידו חכמים דבריהם ועקרו דין תורה ב'שב ואל תעשה' (וע' מנחות ה. ותוס' להלן קג: וצ"ע). וכן צריך לומר לכל הפירושים אליבא דר' אליעזר כשלא קרב ראשו של אחד מהם, שאע"פ שמוותר מדאוריתא, חכמים אסרו.

דף ע"ב

שיטות וכללים

'א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן... אבל נפל דם לתוך מים – ראשון ראשון בטל... שאין דחוי במצוות' – ודוקא כשנפלו בקילוח דק (כגון מצרצור, או פי חבית – ע' ע"ז עג. מחלוקת אמוראים אליבא דר' יוחנן) אבל כשנפלו בשפע [כגון מתוך גיגית או מחבית שנשברה – אין אומרים 'ראשון ראשון בטל' (עפ"י תוס' ד"ה רואין; מנחות כב. ד"ה הדבר).

וגם לדעת הסוברים שדבר הנשפך ללא הפוגה אין אומרים בו 'ראשון ראשון בטל' (כן דעת רבנו תם) – כאן שונה, לפי שהדם נפסל משום 'דיחוי' הלכך אפילו אם נשפך ללא הפסק, כיון שבתחילת השפיכה כבר נפסל – אינו חוזר ונראה (עפ"י תוס' ב"ק ק: ד"ה אומר; חולין פז). ויש אומרים שאף כאן מדובר כשהפסיק באמצע, אבל בשפיכה מתמשכת – הדם חוזר וניעור להכשרו (תוס' בכורות כב: ד"ה יתיב). ואפילו נשפך דם רב עד שלבסוף נהיה לרוב והמים מיעוט – הואיל ונדחה שוב אינו חוזר ונראה (תורת הקדשים).

[וכשנפלו מים לתוך דם – הדם כשר לזריקה, לא רק משום קמא קמא בטיל, אלא אפילו נפלו המים בשפע או שנפלו המים עם הדם לכלי שלישי, כיון שיש מראית דם הרי זה דם הכשר לזריקה. כן כתב ב'זבח תודה' עפ"י משמעות הלשון בחולין (פז):. ואולם בפסקי הרי"ד פרש שכשנפלו מים לתוך דם וזרקו משום קמא קמא בטיל. וצ"ל דלרווחא דמילתא אמר כן].

'עשה עיסה מן חיטין ומן אורז – אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה... אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח' – יש כאן כמה שיטות:

די לאכול כזית ממצה זו הגם שעשויה בחלקה מאורז – שכיון שיש בה טעם דגן הריהי נחשבת כמצת דגן גמורה (ר"ת. וכן משמעות התוס' כאן בתחילת דבריהם, וכן מהתוס' במנחות כג: ד"ה אלא). אך יש אומרים שזה רק כאשר הדגן המעורב, יש בו כזית בתוך שיעור אכילת פרס [= ג' או ד' ביצים] מכלל התערובת, רק אז נחשבת כמצה ויוצא באכילת כזית, אבל אם יחס הדגן בתערובת קטן מזה – אינו יוצא ידי חובתו גם אם יש בו טעם דגן (כן היא שיטת ר"ח, רשב"א או"ז). ויש סוברים שאפילו תערובת הדגן מועטת באורז, ואין כזית דגן בתוך ג' או ד' כביצים – נגרר האורז להחשב כדגן, ואם אכל כזית ממצה זו בסך הכל – יצא (כן משמע ברמב"ן בהלכות חלה, עפ"י הירושלמי פ"ק חלה. והידוש מיוחד הוא בקמח של חטים ואורז בדוקא שהאורז נגרר אחר החטים. ויש שם דעת אמוראים שהוא הדין בשאר מיני דגן).

ומקשים לפי זה, מה מקשה הגמרא כאן הלא י"ל שדוקא שם יוצא בה ידי חובתו מן התורה מפני שהאורז נגרר אחר הדגן, אך לא בעלמא. ופרשו שאם בכל מקום דבר הנותן טעם בטל ברוב מדאורייתא, לא היה שייך שהחטים יגררו את האורז (עפ"י הרמב"ן סוף הלכות חלה. וע"ע ברא"ש סוף הל' חלה ובחולין פ"ז לא; בהגר"א או"ח תנג סק"ט).

ויש מפרשים שמחלוקת הסוגיות היא, ואכן סוגיא דידן אינה סוברת טעם 'גרירה' (ע' בשער המלך חמץ ומצה ו,ה; חדושי הנצי"ב כאן).

עוד בבאר שית הרמב"ן, ובכל הענין – ע' בשערי ישר ג, טו-יו; חזו"א טבול יום ג; חדושי הגר"ח חמץ ומצה ו (ובהל' מעה"ק י,יב; מאכ"א טו,א); אבי עזרי חמץ (תליתאה) ו,ה; שבט הלוי ח"א קנד.

שיטה נוספת; צריך שיהא בדגן כזית בכדי אכילת פרס, וצריך לאכול הרבה עד שיהא באכילתו כזית דגן במשך זמן אכילת פרס, ואין האורז משלים השיעור (כן היא שיטת הראב"ד הל' חמץ ומצה ו,ה. וכ"ד הר"ן). שיטה נוספת נראה ממה שצדדו התוס' בסוף דבריהם שצריך לאכול בשיעור מרובה שיורגש טעם דגן מכזית שלם, כי טעם האורז מבטל קצת מטעם הדגן, וחסר בשיעור טעם של כזית.

וישנה דעה שכל עיקר דין זה שנוי במחלוקת, ולפי ברייתא אחת אין מועיל טעם דגן לצאת ידי חובת מצה [ורק באיסורים מועיל 'טעם כעיקר' לחייב, אבל לא במצוות] (עפ"י תוס' מנחות כג: ד"ה אלא; מקור חיים ר"ס תנג).

להלכה, כתבו הפוסקים האחרונים: די באכילת כזית בין הכל [שלא מצאנו בפירוש בין הראשונים מי שמצריך שיהא באכילתו כזית דגן, אלא בראב"ד בלבד]. וכתבו אחרונים שבחיטים ובאורז מועיל גם כשאין כזית דגן מעורב בכדי פרס [וכשיטת הרמב"ן הנ"ל]. ויש אומרים שצריך שיהא כזית דגן מעורב בכדי פרס [כשיטת הר"ח ועוד]. ולכתחילה נכון להחמיר בשל תורה כסברא זו, ובשעת הדחק יש לסמוך על סברא ראשונה (משנ"ב תג סק"ד).

וכל זה בחיטים ובאורז כאמור, אבל בשאר תערובות כגון חיטין ודוחן, או שעורים ואורז – יש אומרים שצריך דוקא כזית דגן בתוך פרס, ויש מחמירים שאין יוצא ידי חובתו אלא אם הדגן מרובה מן האורז או הדוחן, שאז האורז בטל ברוב. ולכתחילה נכון להחמיר כסברא אחרונה (משנ"ב שם). ובספר שערי ישר (ג,טז) צדד בזה להחמיר (עפ"י שיטת הראב"ד. וכתב ש"ח דעת הר"ן וכ"מ בשו"ע ובהגר"א (רח) לענין ברכה אחרונה) שגם אם יהא רוב דגן אין די באכילת כזית מהכל, שהקטנית לא נהפכה להיות כדגן, אלא צריך שיהא באכילתו כזית מן הדגן, ותלה הדבר במחלוקת רש"י ותוס' שבסוגיא.

(ע"ב) 'אלא מין בשאינו מינו בטעמא, מין במינו ברובא' – כך מסקנת הסוגיא וכך אמר רבא (להלן ע"ט), שתערובת מין בשאינו מינו, אם יש בנותן טעם, אינו בטל כלל, ואם יש בו כזית בכדי אכילת פרס – לוקין עליו [ולדעת הר"ש (טבול-יום ב) גם כאשר כזית מן האיסור נתערב בכמות גדולה יותר מ'אכילת פרס', ויש בו ליתן טעם – אם אכל מהר כך שבמשך זמן 'אכילת פרס' אכל כזית מן האיסור – לוקה. ואין כן דעת הרמב"ם, כדלהלן].

וגם לשיטת הראשונים ש'טעם כעיקר' אינו מן התורה (רש"י, רמב"ן – חולין צה-צט) – זהו בטעם בלבד ללא ממשות, כגון שהאיסור בושל בהתר ונתן בו טעם ואחר כך הוצא ממנו, אבל בטעמו וממשו – אסור מדאורייתא. ובכזית בכדי אכילת פרס – לוקין עליו, כמבואר כאן.

וכמו כן לשיטת ר"י מאורליינש (המובא בתוס' להלן ע"ט. ועוד) ש'טעם כעיקר' – באיסור עשה, זהו בטעם ללא ממשות, אבל כשממשות האיסור מעורבת – לוקין מן התורה (וכמימרא דר' יוחנן בע"ז סו).

ואולם מדברי הרמב"ם (מאכלות אסורות טו) נראה שגם בתערובת של ממשות, כל שאין בה כזית איסור בכדי אכילת פרס [שהוא זית בשלש ביצים לשיטת הרמב"ם] – בטלה מהתורה. ואם יש כדי אכילת פרס – לוקין. ואולם בקדשים אפילו בפחות מכן לוקין, שבהם 'התר מצטרף לאיסור' (עפ"י חזו"א טבול יום ג. וכן צידד בקה"י בהוספות לזבחים ה,י. וע' גם באחיעזר ח"ב י,יא; קובץ שעורים פסחים קנז).

א. החזו"א תמה על תמיהתו של רעק"א בגליון הש"ס, הלא הר"י מאורליינש לא דיבר כשממשות האיסור מעורבת. ואולם רעק"א הבין שלהר"י מאורליינש אף בממשות של האיסור אינו אלא 'עשה'. וכן נקט החות-דעת ועוד, וכתבו שכן משמע בתוס' – ע' בשו"ת אחיעזר ח"ב י,יא.

ב. בעיקר מחלוקת הראשונים אם 'טעם כעיקר' דאורייתא או דרבנן – מבואר בשו"ע (צה,ב) שנקט לעיקר כאומרים טכ"ע דאורייתא (כשיטת ר"ת ועוד מבעלי התוס', ראב"ד רו"ה רשב"א, בעל האשכול, הרוקח המאירי ועוד, ודלא כמשמעות הרמב"ם, רש"י רמב"ן וריטב"א). ויש שכתבו להלכה לצרף את השיטות הסוברות טכ"ע דרבנן, לעשותם סניף להקל בספקות. וע"ע במובא ביוסף דעת ע"ז סו-סח.

דף עט

'אביי אמר: לא קשיא, הא דידיה הא דרביה... רבא אמר: בדלי שתוכו טהור...' – ע' במצוין בסוטה ה שדרכו של אביי בכ"מ לישב הסתירות באוקימתא, לעומת דרכו של רבא ליישב בהעמדת מחלוקת תנאים. והנה לפנינו יוצא מן הכלל הוה.